

Констанкевич Ю. З.,
аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЛЬ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ У КОМУНІКАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ

Анотація. У статті розглянуто комунікацію конституційних суб'єктів і роль у цьому процесі морально-етичних стандартів, що застосовуються до представників органів публічної влади. Зокрема, доводиться, що відповідність посадових осіб моральним та етичним критеріям допомагає у сприйнятті владних рішень суспільством, забезпечує єдиний ціннісний рівень між конституційними суб'єктами й утверджує авторитет владних органів, що сприяє ефективній комунікації.

Ключові слова: морально-етичні стандарти, доброчесність, комунікація, конституційні суб'єкти.

Постановка проблеми. Несприйняття суспільством рішень владних органів, перебування громадськості й публічної влади на різних ціннісних рівнях, деструктивні процеси у взаєморозумінні суб'єктів права потребують відшукування шляхів вирішення проблеми, що є досить актуальною, зважаючи на сучасні політико-правові процеси.

Отже, **метою статті** є здійснення спроби теоретичного доведення тези, що впровадження в законодавство морально-етичних критеріїв до представників владних органів сприятиме більш вдалій комунікації між конституційними суб'єктами. Під останніми визнаються найбільш впливові суб'єкти конституційного права (якщо використовувати прийняту термінологію правової доктрини в Україні) – людина, народ, держава, громадянське суспільство (сьогодні немає однозначної думки щодо того, чи є воно суб'єктом права) і корпорація. У нижченаведених аргументах такому суб'єкту, як корпорація, увага переважно не приділялась, здебільшого використовувалися зв'язки між людиною, народом, громадянським суспільством (у сенсі активної частини народу) та держави в особі її представників – посадових і службових осіб органів публічної влади. У методологічній основі роботи лежить герменевтична метода (під час тлумачення текстів), окрім якої в аргументації використано міждисциплінарний підхід у царинах філософії, права та соціології, а також теоретичне моделювання впливу морально-етичних стандартів, що застосовуються до представників владних органів, на комунікацію конституційних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передовсім варто сказати, що, оскільки йдеться про спеціальних суб'єктів права, вказана комунікація має характер правової. Однак навіть у цьому сенсі правову комунікацію можна розуміти в різний спосіб: як одну із сучасних концепцій права (комунікативний підхід до права) або ж тільки як обмін інформацією юридичного змісту. З огляду на цей важливий аспект, потрібно розглянути обидва випадки.

Відомий європейський професор права М. ван Гук розглядає право як комунікацію, зауважує, що право пропонує рамки для людської комунікації (як форми, через яку провадиться

людська діяльність), і вказує, що й саме право змістовно основане на комунікації: комунікації між законодавцем і громадянами, законодавцем і судовим корпусом, між сторонами за договором, комунікації в судовому процесі. Більше того, комунікативний аспект розглядається й у рамках легітимації права як раціональний діалог між юристами, що є гарантією для «коректної» інтерпретації та застосування права [8, с. 19–20]. Професор також стверджує, що під час уведення закону в дію публічним органом, прийняття рішення по справі суддею чи застосування норми права громадянами, публічними і приватними інститутами мова може йти про певну стратегічну дію з метою досягнення певної цілі чи реалізації інтересів. Але це також завжди є комунікативною дією, спрямованою на переконання інших в істинності певного твердження чи в обґрунтованості деякого переконання, в нормативній коректності правила, рішення чи вимоги, для чого необхідно наводити достатні аргументи [8, с. 276].

Як правило, така аргументація повинна бути прийнята іншим суб'єктом комунікації, наприклад, рішенням суду, де суб'єктом комунікації є держава, має бути сприйняте іншими – стороною у справі, народом, громадою. Однак стала комунікація може не бути здійснена в належній формі, навіть якщо є достатні раціональні аргументи, за умови наявності відрази чи недовіри до особи, котра приймала це рішення. Крім того, для належної взаємодії (інтерації) суб'єктам комунікації варто зійтися на однакових принципах діалогу, де предмет комунікації буде не авторитарно нав'язуватися, а погоджуватися між суб'єктами.

Звернувшись до розробника теорії «комунікативної дії» – Ю. Габермаса, варто відзначити одну з його цитат: «*Комунікативними я називаю такі інтерації, в яких їх учасники погоджують і координують плани своїх дій; при цьому досягнута в тому чи іншому випадку згода вимірюється інтерсуб'єктивним визнанням претензій на значимість*» [11, с. 91]. Американський дослідник права в межах цієї комунікативної теорії – М. Дефлем, відзначає, що Ю. Габермас аналізує умови раціональної аргументації в комунікативній дії на основі відмінності між різними обґрунтуваннями тверджень (*validity claims*), серед яких зрозумілі й добре сформовані мовленнєві акти об'єктивно претендують на істинність, нормативно мають претензію на правильність та апелюють на справжність і щирість. Різні типи дискурсу слугують для розгляду цих вимог: теоретичний дискурс про істину; морально-практичний дискурс про нормативну правильність; естетична критика справжності та щирості [1, р. 271]. У юридичній площині інтерсуб'єктивний дискурс може відбуватися навколо істинності певних фактів, що закладені, наприклад, у судовому рішенні чи нормативному правилі, навколо моральної правильності певного правила чи резолюції й навколо щирості суб'єкта комунікації,

наприклад, чи був суддя добросовісним, коли вирішував спір, або ж яку насправді мету ставили органи влади під час прийняття певного нормативного чи індивідуального актів.

Право в комунікативному підході тут постає як таке, що формується шляхом діалогу між різними повноважними на те суб'єктами як взаємоузгодження допустимих і відкинення непотрібних елементів. Те саме стосується й конституційної комунікації, зокрема інтерпретації конституції. Американський дослідник К. Янг указує на те, що розуміння конституції є центральним у проекті конституційного тлумачення, та розробляє цілу методичку такої інтерпретації. Цікавою видається його теза про конституційне спілкування: розробники (конституції) повідомили про утворення уряду для нової нації, на що погодилися штати через ратифікацію. Вони повідомили майбутнім судам, законодавчим органам, чиновникам і громадськості про значення конституції. Конституційне спілкування між різними гілками влади й рівнями влади залишається дотепер постійною рисою американського громадянського суспільства [2, р. 310].

В українській науковій думці сформувалося декілька підходів до правової комунікації. Доктор юридичних наук А. Токкарська відзначає, що комунікація є основою права й водночас об'єктом його застосування, а комунікація у праві є процесом взаємодії суб'єктів, спрямованих на утвердження комунікативної рівноваги, зокрема, у структурі правового регулювання [9, с. 37–38]. С. Карвацька пише, що *«право ... постає як порядок комунікативних відносин, що виникає на основі нормативно-правової інтерпретації різних правових текстів. Текст права – це не продукт діяльності законодавця або правозастосування, не результат прочитання тлумачення, і не тільки завершальний сенс тексту, а сам пошук сенсу права, як постійна діяльність по прояву ефекту права в дискурсі»* [5, с. 31]. У таких підходах проявляється думка, що саме право основане на комунікації, має дискурсивну природу.

Схоже до зазначених, проте з різним відтінком визначають правову комунікацію інші науковці, зокрема, щодо обігу юридичної інформації. Так, О. Макеєва зауважує, що правовою комунікацією є процеси, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань в інформаційному просторі. Під час правової комунікації виникають міжсуб'єктні правові відносини, що є джерелом прав та обов'язків суб'єктів. Норми права закріплюють права й обов'язки суб'єктів, які на їх підставі вступають у комунікацію як між собою, так і з державою [7, с. 38]. О. Чорнобай, у свою чергу, зосереджується на комунікативній функції права, яка має у своєму підґрунті дві підфункції: інформаційну (як відання чимось) та орієнтаційну (скоординоване ознайомлення соціуму з найширшим спектром правової комунікації шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій) [12, с. 498–504]. У цьому сенсі комунікація, наприклад, конституційних суб'єктів розглядалася б із погляду спілкування на основі уже наявних правових текстів. Водночас попередній підхід передбачає, що між конституційними суб'єктами відбувається дискурс не тільки щодо реалізації чи інтерпретації вже чинних норм, а й щодо правотворення (нормотворення) в інтерсуб'єктивному середовищі.

Взаємовплив у конституційному дискурсі, між конституційними суб'єктами важливий із позиції утвердження людських цінностей і конкретних бажань щодо досягнення щастя. Так, наприклад, діалог між народом і державою (у сенсі дер-

жавних органів), який є вертикально ієрархізований (позаяк державна влада є вторинною в зіставленні з первинною установчою владою народу), з одного боку, повинен ґрунтуватися на демократичних засадах із забезпечення волі народу, що, як правило, є волею більшості, з іншого боку, має утверджувати загально визнані людські цінності (гуманність, права людини тощо), у зв'язку з чим необхідно досягати балансу в процесі правової комунікації. Як вище вже зазначено, одним із способів донесення думки щодо правильності (потрібності) того чи іншого правового акта є чітка аргументація з логічними та добірними доводами. Проте часто-густо раціональні аргументи не беруться до уваги взагалі на основі емоційного несприйняття особи, яка їх готувала. Отже, необхідно, щоб певний аргумент був почутий іншою стороною.

Видатний німецький соціолог Н. Луман визначає три ймовірності комунікації: 1) ймовірно те, що один індивід розуміє, що саме має на увазі інший, позаяк існує автономія та індивідуалізація їхньої свідомості; 2) ймовірно те, що комунікація дістається до отримувача, при чому вона досягає більшої кількості людей, ніж тільки тих, що існують у конкретній ситуації; 3) ймовірно те, що комунікація може досягти успіху, адже, коли комунікація є зрозумілою для іншого, це ще не означає, що вона буде прийнята [6]. Київський філософ, професор М. Бойченко зазначає, що ймовірності комунікації варто розглядати в такій послідовності: *«... ймовірність доступу – тобто проблема технічного (у найширшому значенні) забезпечення комунікації; ймовірність розуміння – тобто проблема більшою мірою семіотична і частково герменевтична; і нарешті ймовірність прийнятності – тобто проблема ціннісна і мотиваційна»* [4, с. 21].

У цьому випадку цікавою є саме ймовірність прийнятності одним конституційним суб'єктом інформації від іншого. Тут є декілька тонкостей, які можуть відігравати ключову роль. Передусім це мотиви: вони повинні бути когерентними конституційним принципам. Тобто людина чи громада, читаючи судові рішення, повинна розуміти, що останнє прийняте на утвердження чи відповідно до норм конституції. Те саме стосується й інших актів: нормативних чи індивідуальних документів. Наступним аспектом є морально-етичні погляди суб'єкта, який проголошує рішення (видає укази тощо), себто суб'єктивне сприйняття. На цьому етапі вирішується питання, чи насправді видані акти є щирими та складені не під тиском, не заради неправомірної вимоги чи з будь-яких інших недопустимих мотивів, наприклад, непотизм. І крім того, третім важливим складником є авторитет органу й особи, яка складає рішення. Цей авторитет здобувається навколо морально-етичних поглядів і поведінки (добросовісності) та формується в громадській свідомості про особу на основі попередньої діяльності (бекграунд). Довіритись морально авторитетній особі значно легше, через що прийняття інформації в комунікативних актах відбувається належним чином.

У цьому сенсі перевірка осіб, які призначаються на судові чи виконавчі посади на відповідність установленим і погодженим морально-етичним критеріям (добросовісності), становитиме забезпечувальну роль у належній комунікації між конституційними суб'єктами. Це проявлятиметься в таких аспектах: почути іншого, сприйняти інформацію, узгодити умови.

Сприйняття й розуміння інформації, ефективна комунікація залежать також від характеру пояснень учинених дій та актів.

І поряд з емпіричними та формальними математичними поясненнями існують пояснення персоналістичні. Київський філософ А. Баумейстер, досліджуючи відмінну від предмета цієї роботи тематику – спадщину Аквіната, подає чітку ілюстрацію цього типу: «Наприклад, Петро відсуває від себе конверт з грошима. Його рука пересуває цей конверт поверхнею столу. Рух Петрової руки і рух такої речі, як конверт, можна описати в термінах натуралістичного (фізикалістичного) пояснення. Однак поряд із натуралістичними причинами ... тут діє неемпірична причина – моральне рішення Петра не брати хабарів» [3, с. 183–184]. За думкою професора А. Баумейстера, ми потребуємо персоналістичних пояснень, коли спостерігаємо вплив людського фактору на природу: причини забруднень залежать не тільки від фізико-хімічних процесів, а й від бажання людини ставити економічні інтереси вище за екологічні. Існує багато фактів і подій світу, пояснюючи які ми маємо запитувати не що, а хто є їх причиною, особливо у вимірах свободи й відповідальності [3, с. 184–185]. Надійність комунікації і знаходження однієї ціннісної моделі може залежати й від пояснення попередньої поведінки та прийнятих рішень учасника комунікації. Сприйняття інформації, зокрема, до виконання залежить багато в чому від особового статусу суб'єкта комунікативної дії, від того, хто приймає рішення.

Відомий американський філософ права Л. Фуллер у праці «Мораль права» пише, що суттєвим природним правом є комунікація. У суперництві з іншими істотами людина була переможцем через здатність нагромаджувати й передавати знання, а також свідомо й розважливо координувати зусилля з іншими людьми. Подолання людиною власних саморуйнівних сил можливе лише завдяки здатності спілкуватися та досягати взаєморозуміння зі своїми побратимами [10, с. 174–175]. Фуллерові міркування варто екстраполувати на координацію зусиль між конституційними суб'єктами. Чи не моральна якість доброчесності представників органів публічної влади у спілкуванні з громадянами забезпечує, наприклад, нормальний обмін інформацією й вирішення проблем та унеможливило систему «відписок», яка, за загальновідомим фактом, існує в комунікаційній діяльності владних органів. З огляду на сказане, морально-етичні стандарти, яким повинні відповідати представники органів публічної влади, забезпечують кращий рівень комунікації між конституційними суб'єктами, а також утверджують більш сталий зв'язок між людиною, громадянським суспільством, з одного боку, і державою – з іншого.

Висновки. За таких умов варто підсумувати, що якість правової комунікації між конституційними суб'єктами великою мірою залежить від морально-етичних стандартів посадових і службових осіб. Морально-етичні критерії під час формування владних органів у контексті комунікації можуть забезпечити: 1) однаковий ціннісний рівень між владою і суспільством; 2) незалежність, неупередженість і щирість під час прийняття рішень, усупереч приватним чи будь-яким іншим незаконним інтересам; 3) авторитет владного органу, який допомагає в кращому сприйнятті волі публічної влади.

Література:

1. Deflem, Mathieu. Law in Habermas's Theory of Communicative Action. *Universitas*. 20018. № 116. P. 267–285.

2. Yung, Corey Rayburn. Constitutional Communication. *Boston University Law Review*. 2016. Vol. 96. P. 303–360.
3. Баумейстер А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 408 с.
4. Бойченко М.І. Подолання неможливості соціального досвіду. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2014. № 24. С. 18–24.
5. Карвацька С.Б. Правовий текст як акт правової комунікації. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Чернівці: ЧНУ, 2013. Вип. 714: Правознавство. С. 28–32.
6. Луман Н. Невероятность коммуникации / перевод с немецкого А. М. Ложеницина; под редакцией Н.А. Головина. *Проблемы теоретической социологии*. Вып 3. Санкт-Петербург: Издательство СПбГУ, 2000. С. 43–55.
7. Макеева О.М. Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі. *Юридичний вісник. Серія «Повітряне і космічне право»*. 2017. № 3. С. 35–41.
8. Марк ван Хук. Право как коммуникация / пер. с англ. М.В. Антонова и А.В. Полякова. Санкт-Петербург: Издательский дом С.-Петерб. гос. ун-та, ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. 288 с.
9. Токарська А.С. Комунікативна природа права і правової комунікації. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 32–39.
10. Фуллер Лон Л. Мораль права / пер. з англ. Н. Комарова. Київ: Сфера, 1999. 232 с.
11. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер. с нем. под ред. Д.В. Складнева. Санкт-Петербург: Наука, 2001. 380 с.
12. Чорнобай О.Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2013. Вип. 1. С. 496–507.

Констанкевич Ю. З. Роль морально-етических стандартов в коммуникации конституционных субъектов

Аннотация. В статье рассмотрена коммуникация конституционных субъектов и роль в этом процессе морально-этических стандартов, применяемых к представителям органов публичной власти. В частности, доказывается, что соответствие должностных лиц моральным и этическим критериям помогает в восприятии властных решений обществом, обеспечивает единый ценностный уровень между конституционными субъектами и утверждает авторитет властных органов, чем способствует эффективной коммуникации.

Ключевые слова: морально-этические стандарты, добродетель, коммуникация, конституционные субъекты.

Konstankevych Yu. The role of moral and ethical standards in the communication of constitutional subjects

Summary. The paper deals with the communication of constitutional actors and what role in this process is performed by the moral and ethical standards applicable to representatives of public authorities. In particular, it is argued that the compliance of officials with moral and ethical criteria helps to perceive the decisions of the government by society, provides a single value level between constitutional actors and establishes the authority of the authorities, which promotes effective communication.

Key words: moral and ethical standards, integrity, communication, constitutional actors.